

Adatok Zemplén védendő nagygombáiról*

EGRI KÁROLY

ABSTRACT: (Data about worth protecting macrofungi in Zemplén (NE Hungary) The author gives the list of the endangered macrofungi and also presents 12 worth protecting macrofungus species in Zemplén, putting special emphasis on the importance of fungi, especially in the ecosystems of woodlands in this region.

Bevezetés

Régióink természeti értékeit tekintve is kiemelkedő adottságokkal rendelkeznek. Ezek egyikét jelenti az itteni nagygombák (napjainkban még meglehetősen kevés és kevesek által ismert) világa. Erre szeretném ráirányítani a figyelmet, felhasználva az utóbbi időben Sárospatak környékén végzett vizsgálódásaim eredményeit. Nem törekedhettem teljességre, hiszen ezt sem a rendelkezésre álló idő, sem az itt előforduló, a *Basidiomycetes*, *Ascomycetes*, *Aphyllorphorales* és *Gasteromycetes* csoportokba tartozó fajok nagy száma nem tette lehetővé.

Az Északi-középhegység mikológiai vizsgálata már közel fél évszázados múltra tekinthet vissza a Bükk, a Mátra és a Cserehát viszonylatában. (BOHUS & BABOS 1960, TAKÁCS & SILLER 1980, PÁL-FÁM 1997, SILLER 2005) Az itteni területről azonban még kevés az adat. Fontosnak tartom tehát, hogy vidékünk se maradjon teljesen ismeretlen mikológiai szempontból. Ezzel egyrészt az esetleges későbbi kutatásokat kívánom elősegíteni, másrészt szeretnék hozzájárulni a zempléni régió természetvédelmi szempontú megismeréséhez és megismertetéséhez.

Anyag és módszer

Bár több mint két évtizede járom a terület „gombászösvényeit”, tudományos igényű vizsgálódásokat csak az utóbbi években volt módom végezni. 2000. márciusától mostanáig kb. 120 alkalommal végeztem terepbejárást. A fajok azonosításánál és magyar elnevezésénél főként a Gombahatározó I–II kötetekre (RIMÓCZI & VETTER 1990), a rendszertani besorolásnál az előbbire és HANSEN & KNUDSEN (1997) angolul megjelent művére támaszkodtam. Nagy segítségemre szolgáltak PHILLIPS (1981) szintén angol nyelvű könyvének képanyaga, valamint a Gombaválogató 3. 4. és 6. kötetei (RIMÓCZI, 1995, 2000, 2005) is. Az élőhelyek, mint fás társulások vizsgálatánál a Vegetációtanulmányok a Zempléni-hegységben c. nagy jelentőségű munkát (SIMON 1977) vettem alapul. Gyűjtőmunkám dokumentálásaként fungáriumi anyaggal is rendelkezem a fajok jelentős részéről, ezeknél a BOHUS (1963) és VASAS (1993) által is említett egyszerű eljárást követtem. A diafelvételeket és a digitális fotókat főként a helyszínen készítettem, ZENIT-E fényképezőgéppel, 2/58-as objektívvel illetve egy PANASONIC DMC-F1-K típusú készülékkel. A nevezéktanánál BOLLMANN et al (1996) művét vettem alapul. (Az általam megfigyelt területeken a háborítatlanság sajnos, nem biztosított, így kvantitatív vizsgálatokat nem végezhettem. Ha az eddigi tájvédelmi körzetekből végre itt is sikerülne nemzeti parkot kialakítani, úgy erre több lehetőség adódna.)

* I. Zemplén-kutató Konferencia, 2006. április 14–15., Tokaj.

Környezeti viszonyok – mikológiai szemszögből

Elegendő nyári és őszi csapadék esetén a Zempléni-hegység tölgyesei, bükkösei jelentik a legjobb kutatási lehetőségeket. A legnagyobb mértékű sokféleség és gombaprodukciónak itt általában július-augusztus, illetve szeptember-október fordulóján figyelhető meg. Az itteni terület környezeti sajátosságai közül két tényezőt fontos kiemelni. Ez a vidék az Északi-középhegység legkeletibb sarka, ezért éghajlatában sok a kontinentális elem (kb. 600-650 mm éves csapadékmennyiség, uralkodó északkeleti szelek), amelyek kedvezőtlenül hatnak a gombák élettevékenységére. Ezt ellensúlyozza a viszonylag fiatal, a késő miocénben létrejött vulkanikus eredetű hegység erős tagoltsága. A mélyebb völgyek, szakadékok páratartalma előnyös a termőtestek kifejlődésének szempontjából, a jelentős mértékű, rövid távú szintkülönbségek pedig növelik a diverzitást. (Előfordul, hogy egy szurdok szemben lévő lejtőinek vegetációja és így nagygombáinak fajösszetétele is jelentősen különbözik egymástól.)

Szárazabb nyarak alkalmával a Bodrog holtágai mellett húzódó ligeterdők maradványai, ősszel pedig a fiatal, telepített erdei- fekete- és lucfenyvesek érdemesek a vizsgálódásra. Itt ugyanis a víz közelsége, illetve a még dúsabb aljnövényzet következtében ilyenkor is elegendő a talajnedvesség és a páratartalom a termőtestek kifejlődéséhez. A holtágak közelében feltétlenül megemlítendő néhány további, a biodiverzitást fokozó sajátosság. A mikorrhizás gombáknak a fászszerű sokfélesége, a faparazita és a lignint, illetve cellulózt lebontó szaprotróf fajok számára pedig a puhafák túlsúlya és az áradások által odaszállított fahordalék nagy mennyisége teremt kedvező feltételeket. A maga nemében egyedülálló a Longi-erdő, amelyben nem egészen 100 m tszf-i magasságban olyan extrazonális jellegű fás társulások (bükkös, gyertyános) is találhatóak, amelyek egyébként a hegy-és dombvidékekre jellemzőek, fungájuk is ennek megfelelő. (Érdekes lenne annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogyan képesek elviselni az itt élő gombák a gyakran hónapokig is tartó vízborítást, és az ezzel járó oxigénhiányt a Bodrog áradásaikor.) A fátlan ökoszisztémák (hegyi rétek, kaszálók, bodrogközi legelők) nagygombáinak megjelenését és így vizsgálatát is megnehezítik a még szélsőségesebb környezeti viszonyok (ár- és belvizek, nyári kiszáradás). Itt a káros antropogén hatások is fokozottabban érvényesülnek. Közvetve még a társadalmi változások is hatnak a gombaprodukcóra: a rendszerváltás óta észrevehetően csökkent a legelőkön megjelenő makrogombák fajszáma és mennyisége. Ez egyértelmű következménye az állattenyésztés visszaszorulásának, azaz a csökkenő szervesanyag „outputnak”, ami nemcsak a szaprotrófokat: pl. a csiperke- (*Agaricus*), egyes özlábgomba- (*Macrolepiota*) a nedűgomba- (*Hygrocybe*) a trágyagomba- (*Panaeolus*) és bizonyos pófetegefajokat (*Calvatia*) érinti kedvezőtlenül, de közvetve a gyökérkapcsolt nagygombák mennyiségét is csökkenti. Ez megmutatkozik pl. az ördögcsékér-laskagomba, *Pleurotus eryngii* (DeCandolle 1805: Fries 1821) Quélet 1872 vagy akár a mezei szegfűgomba, *Marasmius oreades* (Bolton 1792: Fries 1821) Fries 1838 esetében is.

A regisztrált, védendő fajok listája

Ezen az auktorokkal és a leírás évével együtt megadott latin és magyar elnevezés mellett zárójelben a veszélyeztetettség fokát is föltüntettem. (A felsorolt fajok között két változat is szerepel.)

1. *Agaricus bohusii* Bon 1983 Csoportos csiperke (2)
2. *A. macrosporoides* Bohus 1974 Nagyspórás csiperke (1)
3. *Amanita caesarea* (Scopoli 1772: Fr. 1821) Pers. 1801 Császárgomba (2)
4. *A. citrina* (Schaeffer 1774) Pers. 1797 Citromgalóca (3)
5. *A. crocea* (Quélet 1889) Kühner et Romagnesi 1953 Narancssárga selyemgomba (3)
6. *A. excelsa* (Fr. 1821) Bertillon 1866 Szürke galóca (3)
7. *A. muscaria* (L. 1753) Pers. 1797 Légyölő galóca (3)
8. *A. pantherina* (DeCandolle 1815: Fr. 1821) Krombholz 1836 Párducgalóca (3)
9. *A. strobiliformis* (Paulet 1812 ex Vittadini 1832) Bertillon 1866 Cafrangos galóca (3)
10. *A. vaginata* (Bulliard 1782: Fr. 1821) Vittadini 1826 Szürke selyemgomba (3)
11. *Artomyces pyxidatus* (Pers. 1797: Fr. 1821) Jülich 1982 Serleges korallgomba (2)
12. *Boletus aereus* Bulliard 1788: Fr. 1821 Bronzos vargánya (3)
13. *B. albidus* Roques 1832 Gyökeres tinóru (3)
14. *B. appendiculatus* Schaeffer 1774 Sárgahúsú tinóru (3)
15. *B. calopus* Pers. 1801: Fr. 1821 Farkastinóru (4)
16. *B. edulis* Bulliard 1781: Fr. 1821 Ízletes vargánya (3)
17. *B. luridus* Schaeffer 1774: Fr. 1821 Változékony tinóru (4)

18. *B. pseudoregius* (Huber) ex Estades Piszkosrózsás tinóru (3)
19. *B. queletii* Schulzer 1885 Vörös tinóru (4)
20. *B. regius* Krombholz 1832 Királytinóru (2)
21. *B. rhodopurpureus* Smotlacha 1952 Bíborvörös tinóru (2)
22. *B. satanas* Lenz 1831 Sátántinóru (3)
23. *Cantharellus cibarius* Fr. 1821 Sárga rókagomba (4)
24. *Chalciporus piperatus* (Bulliard 1784; Fr. 1821) Bataille 1908 Borsos tinóru (4)
25. *Clavaria fragilis* Holmskjöld 1790; Fr. 1821 (3)
26. *Clavulina cinerea* (Bulliard 1788; Fr. 1821) Schroeter 1888 Szürke fakó korallgomba (3)
27. *Clitocybe dealbata* (Sowerby 1799; Fr. 1821) Kummer 1871 Mezei tölcsérgomba (3)
28. *C. geotropa* (DeCandolle et Lamarck 1805) Quélet 1872 Óriás tölcsérgomba (3)
29. *C. gibba* (Pers. 1801; Fr. 1821) Kummer 1871 Sereges tölcsérgomba (3)
30. *C. odora* (Bulliard 1783; Fr. 1821) Kummer 1871 Zöld ánizsgomba (3)
31. *C. phyllophila* (Pers.: Fr. 1821) Kummer 1871 Lomberdei tölcsérgomba (3)
32. *Cortinarius caerulescens* (Schaeffer 1774) Fries 1838 (Phl.) Kék pókhálógomba (3)
33. *C. purpurascens* (Fr. 1818) Fr. 1838 (Phl.) Rozsdafoltos pókhálógomba (3)
34. *C. rufolivaceus* (Pers. 1801; Fr. 1821) Fr. 1838 (Phl.) Ibolyászvörös pókhálógomba (3)
35. *C. sanguineus* (Wulfen 1788; Fr. 1821) Gray 1821 (Der) Vértörős pókhálógomba (3)
36. *C. vibratilis* (Fr. 1821) Fr. 1838 (Myx) Epeízű pókhálógomba (3)
37. *Craterellus cornucopioides* (L. 1753; Fr. 1821) Pers. 1825 Sötét trombitagomba (4)
38. *Entoloma sinuatum* (Bulliard 1793; Fr. 1821) Kummer 1871 Nagy döggomba (3)
39. *Geastrum fimbriatum* Fr. 1829 Közönséges csillaggomba (3)
40. *Gyromitra esculenta* (Pers. 1818; Fr. 1822) Fr. 1849 Redős papsapkagomba (2)
41. *Gyroporus castaneus* (Bulliard 1788; Fr. 1821) Quélet 1886 Gesztenyétinóru (4)
42. *Hebeloma clavipes* (Romagn.) Apró fakógomba (3)
43. *H. sacchariolens* Quélet 1879 ss. Gröger et Zschieschang Édesillatú fakógomba (3)
44. *Helvella crispa* (Scopoli 1772) Fr. 1822 Fodros papsapkagomba (3)
45. *H. ephippium* Lévillé 1841 Bársonyos papsapkagomba (3)
46. *H. lacunosa* Atzelius 1783; Fr. 1822 Szürke papsapkagomba (3)
47. *Hericium coralloides* (Scopoli 1772; Fr.) Gray 1821 Bükkös petrezselyemgomba (3)
48. *Hydnellum spongiosipes* (Peck 1897) Pouzar 1960 (2)
49. *Hydnum repandum* L. 1753; Fr. 1821 Sárga gereben (4)
50. *H. r.* var. *rufescens* Narancsvörös gereben (3)
51. *Hygrocybe conica* (Schaeffer 1774; Fr. 1821) Kummer 1871 Kúpos nedűgomba (3)
52. *H. marchii* (Bresadola 1928) Singer 1949 Aranysárga nedűgomba (2)
53. *H. pratensis* (Pers. 1801; Fr. 1821) Murrill Réti nyirokgomba (4)
54. *H. psittacina* (Schaeffer 1774; Fr. 1821) Kummer 1871 Zöldes nedűgomba (2)
55. *Hygrophorus eburneus* (Bulliard 1782; Fr. 1821) Fr. 1838 Elefántcsont csigagomba (3)
56. *H. hypothejus* (Fr. 1818; Fr. 1821) Fr. 1838 Fagyálló csigagomba (3)
57. *H. penarius* (Fr. 1836) Fr. 1838 Száraz csigagomba (3)
58. *Inocybe asterospora* Quélet 1879 Csillagspórás susulyka (3)
59. *I. cookei* Bresadola 1892 Gumós susulyka (3)
60. *I. fraudans* (Britzelmayer 1882) Saccardo 1887 Körteillatú susulyka (3)
61. *I. geophylla* (Sowerby 1799; Fr. 1821) Kummer 1871 Selymes susulyka (3)
62. *Laccaria amethystina* (Hudson 1778) Cooke 1884 Lilás pénzecskegomba (3)
63. *Lactarius deliciosus* (L. 1753) Gray 1821 Rizike tejelőgomba (4)
64. *L. rufus* (Scopoli 1772; Fr. 1821) Fr. 1838 Rőt tejelőgomba (3)
65. *L. uvidus* (Fr. 1818; Fr. 1821) Fr. 1838 Lilásodó tejelőgomba (3)
66. *L. volemus* (Fr. 1821) Fr. 1838 Kenyérgomba (3)
67. *Leccinum carpini* (Schulz in Michael 1923) Moser ex Reid 1965 Sötét érdestinóru (4)
68. *L. duriusculum* (Schulzer in Fr. 1874) Singer 1947 Nyárfá érdestinóru (4)
69. *L. quercinum* (Pilat 1959) ex Green et Wätling 1969 Tölgyfa érdestinóru (4)
70. *L. rufum* (Schaeffer 1774) Kreisel 1984 Vörös érdestinóru (4)
71. *L. scabrum* (Bulliard 1783; Fr. 1821) Gray 1821 Barna érdestinóru (4)
72. *L. tessellatum* (Kuntze) Rauschert Sárga érdestinóru (2)

73. *Lycoperdon echinatum* Pers. 1797: Pers. 1801 Tüskés bimbóspöfeteg (2)
74. *L. mammiforme* Pers. 1801 Pikkelyes bimbóspöfeteg (2)
75. *Micromphale foetidum* (Sowerby 1796: Fr. 1821) Singer 1951 Undorító szagosszegfűgomba (3)
76. *Morchella elata* Fr. 1822 Hegyes kucsma gomba (4)
77. *M. semilibera* DeCandolle Fattyú kucsma gomba (4)
78. *Mycena epipterygia* (Scopoli 1772: Fr. 1821) Gray 1821 Enyves kígyógomba (3)
79. *Otidea onotica* (Pers. 1801: Fr. 1822) Bonorden Nyúl fülesgomba (3)
80. *Peziza badia* Pers. 1799: Fr. 1822 Barna csészegomba (4)
81. *Pleurotus eryngii* (DeCandolle 1805: Fr. 1821) Quélet 1872 Ördögcsékér-laskagomba (4)
82. *Pluteus aurantiorugosus* (Trog 1857) Saccardo 1896 Tűzpiros csengettyűgomba (2)
83. *P. crysophaeus* (Schaeffer 1774) Quélet 1872 Sárgászöld csengettyűgomba (4)
84. *P. petasatus* (Fr. 1838) Gillet 1876 Csoportos csengettyűgomba (4)
85. *Ramaria botrytis* (Pers. 1797: Fr. 1821) Ricken 1918 Rózsáságú korallgomba (3)
86. *R. flava* (Schaeffer 1763: Fr. 1821) Quélet 1888 Sárga korallgomba (3)
87. *R. formosa* (Pers. 1797: Fr. 1821) Quélet 1888 Cífra korallgomba (3)
88. *Russula anthracina* Romagnesi 1962 (3)
89. *R. atropurpurea* (Krombholz 1845) Britzelmayr 1893 Feketésvörös galambgomba (3)
90. *R. aurea* Pers. 1794 Arányos galambgomba (3)
91. *R. fragilis* (Pers. 1801: Fr. 1821) Fr. 1838 Törékeny galambgomba (3)
92. *R. grata* Britzelmayr Szagos galambgomba (3)
93. *R. luteotacta* Rea in Maire 1910 Sárguló galambgomba (3)
94. *R. nigricans* (Bulliard 1784) Fr. 1838 Szenes galambgomba (3)
95. *R. risigallina* (Batsch 1786) Kuyper et Vuure 1985 Baracksárga galambgomba (3)
96. *R. rosea* Pers. 1800 Rózsás galambgomba (3)
97. *R. solaris* Ferdinandsen et Winge 1924 Élénksárga galambgomba (3)
98. *R. virescens* (Schaeffer 1774) Fr. 1836 Varas zöld galambgomba (3)
99. *R. xerampelina* (Schaeffer 1774) Fr. 1838 Barnulóhúsú galambgomba (3)
100. *Sarcodon imbricatus* (L. 1753: Fr. 1821) Karsten 1881 Cserepes gereben (2)
101. *Sarcoscypha coccinea* (Scopoli 1772: Fr. 1822) Lambotte 1887 Piros csészegomba (4)
102. *Scleroderma citrinum* Pers. 1801 Rőt áltrifla (4)
103. *S. verrucosum* (Bulliard 1780): Pers. 1801 Gyökeres áltrifla (4)
104. *Scutellinia scutellata* (L. 1753: Fr. 1822) Lambotte 1887 Piros sörtés-csészegomba (4)
105. *Strobilomyces strobilaceus* (Scopoli 1770: Fr. 1828) Berkeley 1851 Pikkelyes tinóru (3)
106. *Suillus variegatus* (Swartz 1810: Fr. 1821) Kuntze 1898 Tarka tinóru (3)
107. *Tremella mesenterica* Retzius in Hooker 1769: Fr. 1822 Arányos rezgőgomba (3)
108. *Tricholoma album* (Schaeffer 1770: Fr. 1821) Kummer 1871 Fehér pereszke (3)
109. *T. populinum* Lange 1933 Nyárfá pereszke (3)
110. *T. sejunctum* (Sowerby 1799: Fr. 1821) Quélet 1872 Zöldessárga pereszke (3)
111. *T. sulfureum* (Bulliard 1783: Fr. 1821) Kummer 1871 Bűdös pereszke (3)
112. *Verpa bohemica* (Krombholz 1834) Schroeter 1908 Cseh kucsma gomba (4)
113. *V. conica* (Timm. 1788: Fr. 1822) Swartz 1815 Simasüvegű kucsma gomba (3)
114. *Volvariella bombycina* (Schaeffer 1774: Fr. 1821) Singer 1951 Óriás bocskorosgomba (3)
115. *Xerocomus badius* (Fr. 1818: Fr. 1821) Kühner ex Gilbert Barna nemezestínóru (4)
116. *X. chryseron* (Bulliard 1780) Quélet 1888 Arany nemezestínóru (4)
117. *X. parasiticus* (Bulliard 1790: Fr. 1821) Quélet 1888 Élődsi nemezestínóru (3)
118. *X. rosealbidus* Alessio et Littini in Alessio 1987 Piros nemezestínóru (4)
119. *X. subtomentosus* (L. 1753: Fr. 1821) Quélet 1888 Molyhos nemezestínóru (4)
120. *X. st. var. ferrugineus* Recéstönkű nemezestínóru (4)

Eredmények, néhány védendő, ritka nagyombafaj bemutatása

Eddigi kutatásaim során 98 nemzetség mintegy 241 fajt sikerült azonosítanom a vizsgált területekről. Ezek közül 1 faj (kb. 0,4%) az első (eltűnéssel, kihalással fenyegetett), 14 (kb. 6%) pedig a második (erősen veszélyez-

tetett) kategóriába sorolható. Meglehetősen sok, 74 faj (31%) tartozik a 3. (veszélyeztetett) kategóriába, és mintegy 31 species (azaz 13%) esik az utolsó, potenciálisan veszélyeztetett csoportba. Az összesen 120 nagygombafaj a regisztráltak kb. 50%-át teszi ki! (Ezek az eredmények nagyon hasonlítanak a LENTI et al (2004) által, a Bátorligeti-nagylevelő fungájának vizsgálatok leirtakra. Ez azért is érdekes, mivel itt teljesen eltérő ökoszisztémáról van szó.)

A védelemre szoruló, kímélendő ritkaságok terén – szerencsére és sajnos – nálunk is a „bőség zavara” érvényesül. E felemásnak tűnő megfogalmazás két dolgot jelent. Egyrészt, a zempléni régió fungájában ma még (!) megfigyelhetők ezek a fajok, és bemutatásuknak csak a rendelkezésre álló idő és a közlemény terjedelme szab korlátokat. Másrészt, a veszélyeztetett gombák száma országos viszonylatban is nagy, és a környezet növekvő mértékű pusztulásával állandóan emelkedik. Ezzel szemben mindössze 35 szerepel ezek közül a védett fajok jelenlegi listáján, ami hazánkban élő több mint 3000 nagygomba-speciesnek kevesebb, mint 1%-a! Összehasonlításképpen, a védelemre érdemes gombák javasolt Vörös Listáján (RIMÓCZI et al 1999) több száz faj szerepel! Ezen a listán a 3–4-es jelölés a „védett”, az 1–2 kategória pedig a „szigorúan védett” fajokat jelenti. A következő nagygombák (az utolsó kivételével) a 2-es, illetve a 3-as csoportba tartoznak. (A veszélyeztetettségi fokot föltüntettem a fajok magyar nevei után, a bemutatás végén pedig az életmód-típust is jelöltem: m = mikorrhizás, s = szaprotróf nagygomba)

1. Csoportos csiperke (2) *Agaricus bohusii* (rend: Agaricales, család: Agaricaceae)

Termőtesteinek csoportos megjelenése egyedülálló a nemzetségben. E pikkelyes kalapú, erőteljesen vörösödő húsú csiperkefaj rendkívül kényes a környezeti tényezőket illetően, mert gyakran évekre is „eltűnik”. Július végétől egészen október elejéig felbukkanhat a Bodrog holtágait kísérő ligeterdő-sávok „kubikögödreinek” repedezett talaján, általában idős, fehér nyárfák tövében. (Sáropatak környéki, általam ismert termőhelye veszélybe került, mert a területet határoló árvízvédelmi töltést 2001-ben elhordatták az önkormányzati illetékesek és a vízügyi hatóság. Így elég egy „hirtelen felindulásban elkövetett” külterület-értékesítési akció a képviselőtestület részéről, és máris egy újabb értékes ökoszisztéma tűnhet el!) [s]

2. Császárgomba (2) *Amanita caesarea* (rend: Agaricales, család: Amanitaceae)

Régióinkban szerencsére még nem számít ritkaságnak a hegység délies fekvésű tölgyeseinek avarjában, július végétől akár szeptember közepéig is megjelenik. Igazi hazáját inkább a mediterrán vidékek jelentik, mert kimondottan melegkedvelő faj. Fel tűnő külseje és gasztronómiai értéke miatt ez is fokozottan veszélyeztetett gomba. (A nagyvárosok környékén már csak a sokcsillagos éttermek menüjén és az orvosi rendelők „ehető és mérges gombapárokát” (?) bemutató, megtévesztő tablóján lelhető föl...) Bár biztató, hogy az utóbbi időben sikerült rábukkanom néhány telepített erdőben, így egy feketefenyővel elegyes tölgyesben, és egy vörös tölgyesben is, de mindenképp kímélésre szorul. Ez a gombafaj akár védendő nagygombáink szimbóluma is lehetne! [m]

3. Piszkosrózsás tinóru (3) *Boletus pseudoregius* (rend: Boletales, család: Boletaceae)

Gyakran a császárgombával azonos az élőhelye ennek a királytinóruhoz nagyon hasonló fajnak. Attól csak kissé mértékben különbözteti meg barnásabb árnyalatú kalapszíne és a termőtestet kettévágva a kalapban kékülő, a tönk tövében pedig rózsás árnyalatúvá váló húsa. A szerencsés gombász akár több tucat példányra is ráakadhat, ha „jó helyen és jó időben”, azaz kelően meleg és párás augusztusi napon tartózkodik egy ilyen „császári és királyi” termőhelyen. Ez gyakran mindössze néhány négyzetméteres, bokorerdővel borított területet jelent. [m]

4. Bükkös petrezselymgomba (3) (rend: Aphyllophorales, család: Hericiaceae)

Nyirkosabb talajú bükkösökben, gyertyánosokban fordul elő ez a gyönyörű, csipkeszerű nagygomba. Piszkosvagy sárgásfehér, korallokra emlékeztető ágacskaikat sűrűn borítják a tüskék, miniatűr cseppkövekre emlékeztetően. (Ezek alkotják a termőréteget.) Általában korhadó faanyagon jelenik meg, többnyire szeptember végén. [s]

5. Sárga erdestinóru (2) (rend: Boletales, család: Boletaceae)

Termőteire a Zempléni-hegység meleg lejtőin, a kocsánytalan tölgyesek avarjában éppúgy rábukkanhatunk, mint a Bodrog holtágait kísérő, hatalmas kocsányos tölgyek árnyékában. Példányait sajnos, gyakran összetiporják a „megélhetési vargányavadászok”, főként augusztusban. Ez az okkerszínű kalapú, sárga termőrétegű, kettévágva előbb vörösödő, majd feketedő húsú tinóru is jóval több figyelmet és védelmet érdemelne! [m]

6. Tüskés bimbóspöfeteg (2) *Lycoperdon echinatum* (rend: Lycoperdales, család: Lycoperdaceae)

Főleg a savanyú talajú erdők alján fölhalmozódó avarrétegben bújnak meg bizzarr külsejű, sötétbarna termőtesteik, augusztustól október közepéig. Ezek csak addig tűnnek meglepőnek, amíg néhány „bikkmack” szomszédságában nem látjuk őket, a mimikri egyik iskolapéldájaként a nagygombák világában... Kettévágva kezdetben ugyanúgy fehér a bennük található, a pöfetegekre jellemző gleba, mint a rokon fajokban. Később, a spóratömeg érésekor ez is zöldes-barnásra színeződik. [s]

7. Pikkelyes bimbóspöfeteg (2) *Lycoperdon mammiforme* (rend: Lycoperdales, család: Lycoperdaceae)

A pöfetegefélék egy másik kistermetű, érdekes képviselője a zempléni régióban. A gombák felszínét porító piszkosfehér pikkelyek miatt a felületes szemlélő akár a földből frissen előbújó párdugcalóca-„fókáának” is nézheti fia-

tal példányaikat. Viszonylag ritkán, csapadékosabb augusztusokban bukkanhatunk kisebb csoportjaira a hegység sötétebb gyertyános-tölgyeseiben. [s]

8. Nyúl fülesgomba (3) *Otidea onotica* (rend: Pezizales)

Érdekes formájú, törékeny termőtesteivel főként a nyirkos, üde talajú, árnyékos, hegyvidéki gyertyános-tölgyesekben és bükkösökben találkozhatunk. Ez a tényleg „tapsifülre” emlékeztető, apró, élénksárga termőtestű gombafaj gyakran mohával borított vízmosások oldalán bújik meg, júliustól szeptemberig. [s]

9. Rózsáságú korallgomba (3) *Ramaria botrytis* (rend: Aphyllophorales, család: Ramariaceae)

Fiatal példányaik rózsaszínű karfiolra emlékeztetnek. E szintén különleges külsejű nagygomba főként július és augusztus fordulóján figyelhető meg, savanyú talajú bükkösök és tölgyesek mohatakarói között. Ritkán bukkanhatunk rá, akkor viszont akár kisebb csoportjaira is akadhatunk, néha „boszorkánygyűrűbe” rendeződve. Régebben ez is szerepelt az árusítható fajok listáján, ellentétben sárgás-narancssárgás színű, enyhén mérgező rokonaival, mára (a szelektív gyűjtésnek „köszönhetően”) visszaszorulóban van, ezért kíméletet érdemel. [s]

10. Pikkelyes tinóru (3) *Strobilomyces strobilaceus* (rend: Boletales, család: Strobilomycetaceae)

A tinóruk között egyedülálló ez a gombafaj feketés színű, nagyméretű pikkelyekkel borított kalapja miatt, amelyek főleg a fiatal példányaikat teszik különössé. A hegyvidéki sötét gyertyános-tölgyesekben, gyakran a fák tövé-nél megbújó fajt főként július és augusztus folyamán találhatjuk meg. Az egyesével vagy kis csoportokban előforduló, szívós tönkű, kis-közepes termetű gombát kettévágva vörösödő, majd sötétszürkére színeződő húsa sem teszi bizalomgerjesztővé; ritkasága miatt is kíméletre szorul. Az eddig említett fajok közül ez az egyetlen, amelyik már rajta szerepel a védett fajok jelenlegi listáján. [m]

11. Simasüvegű kucsagomba (3) *Verpa conica* (rend: Pezizales, család: Helvellaceae)

Törékeny, kisméretű termőtesteit április második felében pillanthatjuk meg, az ártéri ligeterdő-maradványok nedves avarjában. Ez csak akkor sikerülhet, ha elegendően csapadékos a tavasz, és a „gyufával kaszáló”, „ügyeletlen természetrombolók” sem égetik föl az aljnövényzetet. A kucsagombák eme képviselőjére nemcsak rendkívüli ritkasága, hanem a környezetbe rendkívül jól beolvadó, apró, csokoládébarna teteje miatt is nehéz rábukkanni, legtöbbször csak piszkosfehér, belül üregek tönkje ötlik a szemünkbe. [s]

12. Piros nemeszintóru (4) *Xerocomus roseoalbidus* (rend: Boletales, család: Boletaceae)

A hegyvidéki gyertyános-tölgyeseknek és a folyóparti ligeterdő-sávoknak egyaránt ékessége ez a színpompás tinóru faj. Bár ez is ehető, gasztronómiai értékét sokszorosan felülmúlja az élmény, amelyet cinóberszínű kalapkáinak megpillantása okoz a szerencsés gombászoknak. Aranysárga termőrétege nyomásra kéken foltosodik, tönkje alsó részén vöröses elszíneződés látható. Hagyjuk ezt a nagygombát is békén, hogy betöltsen fontos feladatát a zempléni erdők ökoszisztémáiban! [m]

A nagygombák jelentősége, szerepe a régió természetvédelmében

Befejezésül az itteni makrogomba-fajok ökológiai és gyakorlati jelentőségével kapcsolatban szeretnék felvetni néhány gondolatot, melyek nemcsak régióikon, hanem a mikológia tárgykörén is túlmutatnak.

Elsőként a biodiverzitás fenntartását fontos kiemelni, amely a növény- és állatvilág mellett a gombák esetében is elengedhetetlen feltétele az ökoszisztémák megővésének. Az egyes nagygomba-fajok génkészletének megőrzése nem önmagáért való, felhasználásuk sokoldalú lehetőségeit csak az utóbbi évtizedben kezdik igazán érzékelné a szakemberek. Nemcsak táplálkozás-életleni (tápanyag-és vitaminforrásként, valamint fűszerként) betöltött szerepüket, hanem (főként preventív jellegű) gyógyászati jelentőségüket is ki kell hangsúlyoznunk. Még fontosabb a zempléni társulások anyagforgalmában betöltött feladatuk a szerves vegyületek mineralizációja, illetve a mikorrhizás szimbiózisok révén. (Érdemes lenne pl. pontosan felderíteni, milyen mértékben épül ki ezen kapcsolatok hálózata az itteni erdők talajában, ahogyan ezt egyes kutatók már elvégezték Malajzia trópusi erdőiben, a transzportálódó ¹⁴C és a ³²P izotópok vizsgálatával.)

Régióinkban (is) súlyos veszélyt rejt a nagygombákra a „megélhetési gombázás”: főként egyes, gasztronómiai értékük miatt keresett fajok, pl. a bronzos vargánya, (*Boletus aereus*) az izletes vargánya (*Boletus edulis*), és a nyári vargánya (*Boletus reticulatus* Schaeffer 1774), valamint a sárga rókagomba (*Cantharellus cibarius*) intenzív begyűjtése és (gyakran kérdéses legalitású) exportja. Ennek a káros tevékenységnek nemcsak az érintett fajok, hanem a rendszeresen „fosztogatott” erdőterületek egyéb nagygombái is áldozatul esnek! A hasonló ehető és mérgező, vagy feltűnő gombák termőtesteinek oktalan pusztítása is szomorú kísérőjelensége ennek a rablógazdálkodásnak. Ezt pl. a sárgahúsú vargánya (*Boletus appendiculatus*), a királyvargánya (*Boletus regius*) a bíborvörös tinóru (*Boletus rhodopurpureus*) vagy a sáttántóru (*Boletus satanas*), esetében is tapasztalható. A védendő fajok számának jelentős emelésével, illetve a begyűjtendő, de veszélyeztetett, gyökérkapcsolt nagygombák esetében szigorú mennyiségi korlátozásokkal kellene

visszaszorítani ezt a tevékenységet. A gombák gyűjtését és forgalmazását véleményem szerint tehát nem szükséges teljes mértékben megtiltani, hiszen sok ember megélhetésében jelent fontos kiegészítő forrást. Alternatív megoldásként a helyi idegenforgalom és turizmus föllendítése ellensúlyozhatná a bevételkiesést. A gyakoribb, ízletes, de kevésbé veszélyeztetett gombák: pl. egyes csiperke- (*Agaricus*), érdestinóru- (*Leccinum*) rizike- (*Lactarius*), vagy nagytermetű őzlábgomba (*Macrolepiota*) fajok stb. regionális feldolgozása, vagy „beépítése” az itteni vendéglátóhelyek menüjébe kisebb mértékben károsítaná az ökoszisztémákat, ugyanakkor a bevétel nem a messziről érkező felvásárlók zsebébe vándorolna, hanem a helyi forrásokat gyarapíthatná. (Ezek egy részét talán természetvédelmi célokra is lehetne fordítani a későbbiekben.) Mindezek magától értetődő feltétele az, hogy a gombafajok, felhasználásuk és természetvédelmi jelentőségük ismerete lényegesen fejlődjön régióinkban is. A 2004 végén megalakult Zempléni Gombász Egyesületnek ez is fontos céljai között szerepel. A legfontosabb lépés és a legkézenfekvőbb megoldás e problémákra is az volna, ha a nagygombákat élőhelyeikkel együtt sikerülne védelem alá vonni. Hazánkban már tíz, fokozottan védett zóna létezik, ezért méltatlannak érzem, hogy szűkebb pátriánk, amely minden tekintetben fölveszi a versenyt a többivel, még mindig nem lett ezek közé sorolva. A káros civilizációs hatások (határon innen és túlról) országunknak ezt a gyönyörű szegletét is veszélyeztetik. Itt van tehát az ideje végre a sokunk által óhajtott, önálló, Zempléni Nemzeti Park létrehozásának, hogy utódaink is gyönyörködhesseken páratlan értékeiben!

KÖSZÖNETNYILVÁNTÁS: Ezúton is szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Rimóczi Imre DSc tanácskezelő egyetemi tanárnak a téma feldolgozásában nyújtott segítségéért.

Irodalomjegyzék

- BOHUS, G. (1963): New suggestions for preparing fleshy fungi for the herbarium. – *Mycologia* 55: 128–130.
- BOLLMANN, A., GMINDER, A. & REIL P. (1996): *Abbildungsverzeichnis mitteleuropäischer Grosspilze* – Schwarzwälder Pilzlehrschau, Hornberg, 213 pp.
- HANSEN, L. & KNUDSEN, H. (1997): *Nordic Macromycetes*.– Nordsvamp, Kopenhagen, 444 pp.
- LENTI, I, RIMÓCZI, I & BORONKAY, F-NÉ (2004): A Bátorlőgyi-nagylegelő gombái. – *Mikológiai Közlemények, Clusiana* 43 (1–3): 47–60.
- PÁL-FÁM, F. (1997): Adatok a Mecsek hegység és a Cserhát makroszkopikus gombáinak ismeretéhez. – Szakdolgozat, JPTE Növénytan Tanszék, Pécs.
- PHILLIPS, R. (1981): *Mushrooms and other fungi of Great Britain and Europe*. – Pan Macmillan Ltd., London, 287 pp.
- RIMÓCZI, I., VETTER, J.(eds) (1990): *Gombahatározó I–II*. – Országos Erdészeti Egyesület Mikológiai Társasága, Budapest, 473 pp.
- RIMÓCZI, I. (1995): *Gombaválogató 3*. – Tudomány Kiadó, [hn], 128 pp.
- RIMÓCZI, I. (2000): *Gombaválogató 4*. – Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 131 pp.
- RIMÓCZI, I. (2005): *Gombaválogató 6*. – Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest, 149 pp.
- RIMÓCZI I., SILLER I., VASAS G., ALBERT L., VETTER J. & BRATEK Z., (1999): Magyarország nagygombáinak javasolt Vörös Listája. – *Mikológiai Közlemények, Clusiana* 38: (1–3) 107–132.
- SILLER, I. (2005): *Hazai montán bükkös erdőrezervátumok (Mátra: Kékes Észak, Bükk: Őserdő) nagygombái* (PhD értekezés tézisei, Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar) – *Mikológiai Közlemények, Clusiana* 44 (1–2): 91–122.
- SIMON, T. (1977): *Vegetationsuntersuchungen im Zempléner Gebirge = Vegetációtanulmányok a Zempléni-hegységben* – Akadémiai Kiadó, Budapest, 350 pp.
- TAKÁCS B. & SILLER I. (1980): *A Bükk hegységi Ősbükkös gombái*. – *Mikológiai Közlemények, Clusiana* 3: 121–132.
- VASAS, G. (1993): *A gombák régi és új konzerválási módja a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárban*. – *Mikológiai Közlemények, Clusiana* 32 (1–2): 33–42.

EGRI Károly,
Árpád Vezér Gimnázium,
H-3950 SÁROSPATAK,
Arany János út 3–7.
E-mail: egrinesz@freemail.hu

